

שהכתוב אומר שזה מרד הוא מבני בניו של כלב³². ועוד, יקרא כלב בשם גנאי³³, כי המרגלים הם היו המורדים, שלא דברו אמת³⁴, ומי שהלך על דרך הישרה לא יקרא מורד. ואלו היה כן³⁵, יקרא גם הנביא פושע, כי הוא פושע בע"ז. וסוף דבר, אמרו הגאונים על הדרש אין מקשין בו ולא ממנו³⁶.

יב והאומרים כי ויך את המצרי שהזכיר עליו השם המפורש³⁷, איננו נכון כאשר אפשר, רק הכהו באבן או בחנית.

יג נציים. דגשות הצד"י להתבלע גו"ן כי ינצו אנשים (כא, כב)³⁸, ושניהם מבנין נפעל. לרשע. מהם העושה חמס לחברו.

יד אתה אומר. בלבך, כמו ואמרתי אני בלבי. אכן. כמו אמת. ויש אומר, שטעמו, כמו אם כן.

טו על הבאר. הידועה³⁹. ויתכן שלא היתה שם באר אחרת.

יו מ"ם ויגרשום. לנקבות, שלא תתערב המלה עם הנו"ן הנוסף בעתיד, כמו גשי עמי תגרשון (מיכה ב, ט)⁴⁰. צאנם. במ"ם שלא להתחבר שני נוני"ן⁴¹.

כ קראן לו. מלה זרה⁴², בעבור שאין על משקלה⁴³.

כב ויקרא את שמו. משה קראו.

כג וימת מלך. זה אות שקם אחריו מלך קשה מהראשון⁴⁴, ועוד אפשרונו.

כה וירא אלהי וידע. על דעת אנשי שיקול הדעת, הדעות שתיים, דעת היש, ודעת העתיד⁴⁵. והקרוב⁴⁶, כי הכתוב ידבר על דרך בני אדם⁴⁷. ובמקום אחר ואת צעקתם שמעתי (מפני נגשיו), כי ידעתי. ויש אומרים וירא העבודה שעבדו בהם בפרהסיא, וידע אלהים ענוי הסתר.

ג א יתרו חותנו. לפי דעתי שהוא אחי צפורה כאשר אפשר בפסוק ויאמר משה לחובב (במדבר י, כט)¹. חרפה. הוא הר סיני, וכן כתוב ה' אלהינו דבר אלינו בחורב (דברים

32 פירוש, שלא כלב בעצמו נשא את בתיה בת פרעה, אלא בני בניו נשאו את בני בניה. 33 מורד, שם הנרדף לבוגד בממונה עליו. 34 מרדו בה'. 35 שהמורד ברע נקרא מורד במובן הרגיל. 36 בעל אהל יוסף: והגאונים הוא רבינו האי גאון ז"ל, אשר אמר בפי' במסכת חגיגה שלו בזה הלשון: דעו כי דברי אגדה לא כמשמעה הם, אלא כל אחד ואחד דורש מה שעולה על לבו בגין אפשרה, ולא דברי חתוך, פירוש אין סומכין עליהם. גם בשאלות ותשובות שלו פירשו כמו זה. ואמר ר' אברהם א"ע כי אין להקשות עליו, ואין ללמוד ממנו איזה קושיא להשיב על דברי הפשט, וזה בעבור

כי לא נדע על איזה דרך אמת הוא. 37 ראה רש"י לפסוק יד, בעקבות המדרשים. 38 מן נצה. 39 לפיכך בה"א הידיעה. 40 במקום תגרשו. 41 שלא לומר צאנו. מה שקשה לבטא. 42 במקום קראנה. 43 אין עוד מלה דומה לה במקרא. 44 לפי הענין, שגרם שבני ישראל יאנחו מן העבודה ויוצקו. 45 דעת ההווה ודעת העתיד. כי העבר כבר ידוע לכל. 46 המסתבר. והקרוב לדעתי. 47 לפי הכלל דברה תורה כלשון בני אדם.

1 שם הוא מבסס דעה זו באופן רחב, והרי הפירוש לבמדבר הוא מן המהדורה של שמות

א, ו). זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג, כב)². גם יתכן שנקרא חורב שיש שם חורב רב, גם נקרא סיני בעבור הסנה³.

ב בלבת אש. יש אומר שהוא חסר ה"א⁴. וזה לא יתכן, כי אין הה"א מאותיות המשך, כי לא ימצא נעלם כי אם בסוף⁵. והנכון בעיני שהוא כמו לב, כי כן מצאנו מה אמולה לבתך. ורובי המפרשים אמרו כי הסנה קוץ כאטד, וטעם הסנה בתוספת הה"א מתוך הסנה שהיה שם⁶, ויפרשו שוכני סנה (דבר' לג, טז) ששכן בסנה. ומה טעם להזכיר זה בברכת יוסף. ועוד, כי פירוש שוכני שהוא שוכן שם תמיד⁷, על כן אמר הגאון כי סנה תחלק לשני חלקים. האחד קוץ, והשני שמים. ואחרים אמרו כי הסנה שמים. ואמרו, כי טעם בוער באש⁸, כמו וההר בוער באש (דברים ד, יא). והנה שכחו איננו אכל⁹, גם מדוע לא יבער הסנה (ג), כי פירושו ישמד ויסור¹⁰, מטעם כאשר יבער הגלל (מ"א יד, י)¹¹, על כן אין במלה זכר אש¹², ואילו היה שם היה הכתוב הופך את דברו¹³. ואני אומר לך הסוד ברמז בפרשה הזאת (יג). והנה המלאך¹⁴ נראה אליו, והוא אלהים הקורא מתוך הסנה.

ד וטעם וירא ד' כי פירא. שצוה למלאך שיאמר לו אל תקרב הלום¹⁵, וטעמו פה¹⁶, כמו הבא עוד הלום (ש"א י, כב).

ו ויאמר אנכי אלהי אביך. כי השליח ידבר כדברי השולח.

ז ויאמר ראה ראיתי. אלה דברי המלאך. תראה אמר יעקב האלהים אשר התהלכו אבותי (בראשית מת, טו-טז), והוא המלאך¹⁷, כאשר אמר הכתוב השמר מפניו ושמע בקולו (כג, כא), והטעם כי מלאך השם היה עם האבות, והם הולכים אל המקום אשר יולידם, כאשר היה עם בניהם. וטעם הרועה אותי, הוא המוליכו ממקום למקום ונותן לו כל צרכו והושיעו מכל צרותיו. ואל תתמה איך יהיה המלאך רועה, כי הכל בצווי השם. ולמה לא תמהת על מלת הגואל אותי מכל רע, והשם הוא הגואל. רק הוא כאשר אמר דוד חנה מלאך ד' סביב ליראיו ויחלצם (תהלים לד, ח). ועוד אל תפתח איך יהיה מלאך אלהים נביא, כי הנה משה אלהים¹⁸ לאהרן, ושניהם בני אדם. על כן נקרא השם אלהי האלהים (דברים י, יז)¹⁹. וצוה השם על השם, ואמר בתחלה כל מקלל אלהיו ישא חטאו

במשפט כאשר יבער הגלל זכר למלה אש, שתצריכנו לפרש כאשר ישרוף האש את הגלל. 13 היה כתוב: כאשר האש יבער הגלל. בער במובן שרף. ולא היה מפרש החלק הראשון של הפסוק: ובערתי אחרי בית ירבעם, שבו מן ההכרח לפרש בער — השמד. 14 שזה היה מלאך שנראה בדמות אש, כמו שהוא ממשיך. 15 להבחין בין וירא ה' לבין ויקרא אלהים. בארוך: גם אלה דברי משה בסוף. ונקרא המלאך בשם הנכבד. בדרך כי שמי בקרבו (כג, כא). 16 ופירושו של הלום הוא פה. 17 פתח באלהים וסיים במלאך. 18 מלאך נקרא אלהים, גם על משה נאמר: ואתה תהיה לו לאלהים (ד, טז).

הקצר, בעוד שבפירושו הארוך הוא מזהה את חובב עם יתרו: ב, יח: רעואל — אבי אביהן היה, כי יתרו היה חותנו, והוא חובב, וכתוב מבני חובב חותן משה (שופטים ד, יא), וכתוב לחובב בן רעואל המדיני (במדבר י, כט). וראה שם יח, א. 2 המשכו: אשר צויתי אותו בחרב. 3 קוץ הסנה הגדל בו. 4 מן להבה. הרי אין האות ה"א נחה באמצע המלה, שתיבלע בבי"ת ע"י דגש. אותיות המשך הן האותיות אהו"י הנחות אחר תנועה. 5 ה"א נחה רק בסוף המלה. 6 הסנה הידוע. 7 תאור המצב. 8 השמים נראו בוערים באש. 9 הסנה היה חומר שצריך היה להתאכל ולהישרף. 10 וייעלם. 11 במובן ישמיד. 12 אין

(ויקרא כד, טו). והמפרש כי זה בסתר לא היה ראוי שיאמר הכתוב ונשא חטאו, רק ונכרתה, כי הנה נוקב השם יסקל באבנים²⁰. ועתה שים לבך כי גר שער²¹ אין אנחנו מצווין להכריחו על מצוה, רק נתן לו הנבלות ויאכלם, רק על דבר השבת נכריחנו בעבור שהוא ברשותנו, ואם הוא יחלל שבת לעינינו לא נכנו נפש, ואפילו מלקות לא ילקה, רק נוציאהו מגבולנו, ואם הוא יקוב את השם נהרגהו מיד.

יב ויאמר כי אהיה עמך. אמרו גאונים וזה לך האות שב למלת כי אהיה עמך²². ואחרים אמרו כי הוא רמז לאש הסנה²³. גם זה אות היה, אם היה המדבר עם משה בספק במחשבתו²⁴. והנכון בעיני כי אות יתחלק בלשון הקודש לטעמים רבים, כדבר יהונתן וזה לנו האות (ש"א יד, י). וכן וזה לך האות אכול השנה ספיח (מ"ב יט, כט; ישעיה לז, ל). לאותות ולמופתים בישראל (ישעיה ח, יח). וטעם וזה לך האות למה שלחתיך להוציא את העם, שתעבדו אותי על ההר הזה, וכן הכתוב אומר המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים (ויקרא כב, לג). וכן אמר משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר²⁵, כי ממצרים עד הר סיני ג' ימים. ואל תספור ממקום המדינה, כי הכל יקרא מצרים. כי במדבר ילכו שלשת ימים. ואל יקשה עליך, שהלכו מים סוף שלשה ימים, ולא הגיעו אל הר סיני, כי לא הלכו על דרך קרוב, כאשר הוא כתוב. גם אין הליכת מחנה גדול כמהלך ידוע. גם יתכן להיות פירוש וזה לך האות רמז לסנה, כי זה מקום מובחר שתעבדוני שמה. כי אהיה עמך. תשובת מי אנכי²⁶.

יג ויאמרו לי מה שמך. הנה נא הואלתי להאריך, כי ליסוד מוסד אני צריך. כל יש, עצם, וצורה וגבול²⁷. העצם שהוא עומד בעצמו²⁸, והצורה הפך הדבר²⁹, על כן כל שנים הם אחד³⁰, ואין כל אחד שנים³¹, והנה כל יש והוא גוף הוא משולש, כי יש לו אורך ורוחב ועומק. וכל אחד מאלה יעשה שתי פאות³², וכל הדמיונות שהן עד אין חקר מורכבים הם מהשלשה, ואין מספר אחריו, כי המרובע כאחד³³, והנה שם כל נקרא עצם³⁴. או תואר. והתואר על דרכים רבים, כאדם מאדמה ואשה מאיש. והנה התואר נלקח משרשו,

של כל אלה הנקראים אלהים. ראה פירושנו לדברים י, יז; ולבראשית א, א, הערה 27. שם הוא אומר: והנכון שמלת אלהים שם התואר, והמלאכים יקראו אלהים, וכן הדיינים. ומי יוכל לדעת מה שיש בלב המקלל. אך אם יפרש השם הנכבד שאינו שם התואר, ולא יתערב עם שם, כי הוא לבדו. והנה הטעם בעת שיקלל, אם יפרש השם יומת בנקבו שם, כאשר עשה בן המצרי. 21 הוא גר תושב, השומר רק על שבע מצות בני נח. 22 האות ששלחתיך יהיה כשתראה שאהיה עמך ותצליח בשליחותך. 23 הסלא שראה בסנה הוא לך אות שאני שלחתיך. 24 אות זה בא לחזק את משה בשליחותו, ולהוציאו מכלל ספק. 25 המשכו של הפסוק: ונבחנו לה' אלהינו כאשר יאמר אלינו (ח, כג). כלומר, הוציאונו ממצרים כדי לעבוד אותנו.

26 תשובה על מי אנכי. 27 כל דבר קיים הוא מחמר וצורה ומדות. 28 העצם שהוא החומר. קיים תמיד. 29 הצורה מתחלפת. כלומר, החומר פושט צורה ולובש צורה. 30 כל גוף שהוא מחומר וצורה הוא יחידה אחת. 31 לא כל חומר קבל צורה, לפיכך איננו נראה ואיננו שנים. 32 שלש המדות הופכות לשש: לימין ולשמאל, לקדים ולאחור, למעלה ולמטה. 33 המרובע הוא כאחד מן המורכבים משלשה. אהל יוסף: מספר האחד כמספר ארבע. כלומר ארבעה הוא המספר הראשון במרובעים²². בס' השם ע"כ הושם השם בן ד' אותיות. כלומר, השם שהוא אחד נכתב בב' אותיות (יה), בג' (יהו) ובד' (יהוה). 34 שם עצם הוא שם פרטי. באורך ג, טו: דע כי שם העצם הוא המושם לאות לקוראו ולשומעו מקום העצם הנקרא. ראה שם.

ויש דרך אחרת על דבר מקרה³⁵, כמו בריעה³⁶, ואי כבוד³⁷ ומשה³⁸, ויש תואר כנגד אחרים, כמו מלך גם אלוה. ויש שהתואר בעצמו כמו חכם גבור וזקן. וטעם כל שם רמז לנקרא, והקורא הוא נושא כל שם בפה או במחשבה. והנקרא לא ישתנה בעבור שנוי השמות³⁹, על כן האומרים כי בשם יעשו מעשים גדולים לא ידעו השם. וחלילה חלילה מהאומרים כי השם היה חקוק על המטה ובו בקע הים. והראיה מג' פסוקים שהם ויסע מלאך האלהים, ויבא ויט (יד, יט-כא)⁴⁰. רק אלהינו לבדו קרע הים, ואני אגלה לך סוד הפסוקים הנזכרים. דע כי כל הנבראים מהארבעה השרשים⁴¹ לא יעמדו רגע אחד על מתכונת אחת⁴², ותנועות המסבה משתנות כנגד המוצק. והאחד שהוא בלא צורה הוא העומד לבדו⁴³, גם השנים⁴⁴ האחד מעמידם⁴⁵, כי אין מעמדם בעצמם⁴⁶. והנה יש אחד, גם יש אחד בשנים⁴⁷. וכאשר תספור השנים תמצאם שבעה⁴⁸, על כן היא השבועה⁴⁹. ואם תספור השם הנכבד והנורא תמצאנו שנים ושבעה⁵⁰, ובעבור שאלה הג' פסוקים מע"ב כל אחד, על כן אמרו הקדמונים ששם השם. וכן נאמר בספר הרוזים, כל שואל שאלת חלום יקרא פסוק ויהי בשלשים שנה, גם הוא ע"ב⁵¹. גם אם תקח חצי השם במבטא יהי' ככל השם במספר⁵². וזה השם⁵³ ידעו אברהם, וכן כתוב אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים (בראשית טו, ז). והוא אומר ה' אלהי השמים (שם כד, ז), וכן יעקב, כי כן כתוב אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק (שם כח, יג). וכן בפרשה הזאת ה' אלהי אבותיכם אלהי אברהם. והטעם, כי השם נראה לאברהם בשם⁵⁴, גם פעמים רבות באל שדי, על כן לא נודע זה השם דעת ברורה עד שבא משה, והוא הודיעו

בשדי, בצבאות, בחנון ורחום, בארך אפים, ברב חסד. אלו הן שמות שאין נמחקין, כגון אל אלהיך אלהים, אלהיכם, אהיה אשר אהיה, אל"ף דל"ת, ויו"ד ה"י, שדי, צבאות. הרי אלו אין נמחקין. רמב"ם, יסודי תורה ו, ב: ושבעה שמות הם: השם הנכתב יו"ד ה"א וא"ו ה"א והוא השם המפורש, או הנכתב אדני, ואל, אלה, ואלהים, ואהיה, ושדי, וצבאות. 49 המלה שבועה נגזרת משבעה, על שבעת השמות הקדושים. ראה כ, ז, הערה 29. 50 ראה הערה 40. הכוונה לפסוקים יד, יט—כא, הפותחים: ויסע מלאך האלהים, ויבא, ויט; שכל אחד מהם מכיל שבעים ושתיים אותיות כסיכום חשבונות של אותיות השם המפורש: ככתבן: יו"ד, ה"י, וי"ו, ה"י = 10 + 22 + 15 + 15 = 72. בארוך לג, כא: וכאשר תחבר מספר כל האותיות יעלה לשנים ושבעים. 51 בארוך: ובספר ריאל — הרוצה לעשות שאלת חלום יקרא בתחלת הלילה פסוק ויהי בשלשים שנה (יחז' א, א), כי הוא ע"ב אותיות. 52 בארוך לג, כא הוא אומר: גם בחברך האותיות שיבטא האדם בהם בחצי השם יהיה במספר השם. כלומר, חצי השם כדרך שמבטאים אותו: יו"ד ה"י הוא בחשבון כל השם בכתבתו. יו"ד ה"א = 26. יהו"ה = 26. 53 השם הויה. 54 בשם הויה.

35 שם מקרה על מה שקרה לעצם. 36 דה"א ז, כג: ויקרא את שמו בריעה, כי ברעה היתה בביתו. 37 ש"א ד, כא: ותקרא לנער אי כבוד לאמר גלה כבוד מישראל. 38 ותקרא שמו משה, ותאמר כי מן המים משיתיהו (ב, י). 39 שנוי השם אינו משנה את מהות הנקרא. 40 ראה פירושו לארוך שם. 41 מארבעת היסודות: אש, רוח, מים, ועפר. 42 צורה אחת, אלא פושטות צורה ולובשות צורה. 43 הוא ה' לבדו שהוא עצם בלא צורה. 44 גם כשהשם בא בנסמך או בכינוי במושג של הגשמה, כמו אלהים כמלאך. 45 הכוונה בהם לה' האחד שהם מייצגים. 46 לנסמך בלא הסומך אין שום מובן וערך. וכן למלאך. 47 השם ה' יש והוא לבדו, כשם עצם, ויש שהוא בא בשנים כנסמך. כך הוא אומר בארוך ג, טו: על כן פעם הוא זה השם כמו תואר, על כן ה' אלהים דבקים עמו המלאכים הקדושים, וככה ה' צבאות הם צבאות השמים. שם ו, ב: והשם הנכבד פעם שם עצם ופעם שם תואר. 48 כאשר תספור השמות שהם תארים תמצאם שבעה שבועות לה, א: באל"ף דל"ת, ביו"ד ה"י,